Den færøske balladeudgave (Føroya kvæði) – vurdering og supplering

Michael Chesnutt

Omslag og titelblade til den store seksbindsudgave af *Føroya kvæði*, som vi alle kender (selv om vi måske ikke er lige mange, hverken privatpersoner eller institutioner, der er så heldige at eje den komplet), fortæller den latinkyndige bruger, at udgaven bygger på en allerede eksisterende samling af færøske folkeviser tilvejebragt af Svend Grundtvig og Jørgen Bloch. "Corpus Carminum Færoensium a Sv. Grundtvig et J. Bloch comparatum" står der nemlig som undertitel – med tilføjelse på de tidligere hæfter, som blev udgivet af Chr. Matras, af et desværre aldrig opfyldt løfte: "Mit Kommentaren in deutscher Sprache" (Matras og Djurhuus, 1941-72).

Afhængighedsforholdet betyder, at man for at vurdere den trykte udgave også skal kende dens ikke-offentliggjorte forlæg. Men lad mig indledningsvis repetere udgivelseshistorien, som Erik Dal har beskrevet den i forordet til 1. bind fra 1963 (Matras og Djurhuus, 1941-72: 1, xi-xii):

> Ved afbrydelsen af de normale forbindelser mellem Danmark og Færøerne på grund af 2. verdenskrig var en portion af 1. bind af *Føroya kvæði* allerede blevet sat på et færøsk trykkeri. Da Chr. Matras besluttede at fortsætte udgivelsesarbejdet i det besatte Danmark, tog han derfor fat på 2. bind, som han udgav i tre hæfter mellem 1941 og 1944, efterfulgt af 3. bind i to hæfter 1944-45 og 4. binds 1. hæfte i 1946. Derefter gik der nogle år inden fremkomsten af 1. binds to første hæfter, hvis tekst blev sat én gang til, og som udkom i Danmark 1951-54, idet den oprindelige tanke om at fremstille bogen på Færøerne nu definitivt var blevet opgivet. På dette tidspunkt ophørte Chr. Matras' engagement i projektet, som blev videreført i 1960erne af N. Djurhuus; denne måtte først afslutte 1. og 4. bind med henholdsvis et 3. og et 2. hæfte, hvilket skete i årene 1963 og 1967, hvorefter Djurhuus kunne udsende de to sidste bind af værket i 1968 og 1972.

Da Djurhuus udgav 6. bind af *Føroya kvæði,* havde man lige fejret 100-året for det initiativ af Svend Grundtvig, som kan betragtes som startskuddet for udgaven. Grundtvig aftalte nemlig med V. U. Hammershaimb i 1871, at han ville påtage sig arbejdet med at ordne hele det da kendte færøske visemateriale, og færdiggjorde i den anledning en registrant over visetitler

og kilder, som Hammershaimb tidligere havde påbegyndt; i december samme år satte Grundtvig så sin svoger, arkivassistent Jørgen Bloch, som var en særdeles habil norrøn filolog, i gang med at transskribere originalteksterne i normaliseret (dvs. den Hammershaimbske) retskrivning. Blochs arbejde blev betalt af Den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, som senere også støttede en færøsk ordbog i tre håndskrevne bind ekscerperet af Bloch fra visecorpuset og andre kilder, såvel trykte som utrykte. Den noget vidtløftige bevillingsansøgning, som Grundtvig indgav til stiftelsen under 17. oktober 1872, udgør stadigvæk en god introduktion til færøsk viseoverlevering og kan læses som sådan i let omarbejdet form i *Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* årgang 1882; den oprindelige ordlyd indgik i Blochs indledning til det færdiggjorte corpus, som er trykt af undertegnede i UNIFOL 1991-1992 (Chesnutt og Larsen, 1993: 175-198). Ansøgningen demonstrerer Svend Grundtvigs imponerende overblik over det færøske visestof, som han havde oparbejdet gennem mange års sammenlignende studier og måske især gennem sine faglige kontakter med Hammershaimb helt tilbage til 1843.

Jørgen Bloch færdiggjorde udskrivningen af de færøske viser i 1876 og tog derpå straks fat på ekscerperingen af den allerede omtalte ordbog, som beskæftigede ham uafbrudt i syv år frem til Grundtvigs død i sommeren 1883. Derefter foretog han – i begyndelsen med Hammershaimbs hjælp – en kontrol af det foreliggende visecorpus, hvori han også indarbejdede en del nye tekster, der var blevet overladt ham af forskellige færøske forbindelser; det drejede sig her i særdeleshed om Jakob Jakobsen, der i 1887 hjembragte en større mængde viseoptegnelser, som ikke tidligere havde været kendte, heriblandt den store Koltursbók fra 1848. Endelig udarbejdede Bloch en række registre og afleverede corpuset til Den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse i 16 bind, med den nævnte indledning dateret 25. marts 1889.

Corpus Carminum Færoensium blev i overensstemmelse med Grundtvigs intentioner overdraget til Det kgl. Bibliotek i København, og derfra til Dansk Folkemindesamling ved udskillelsen af denne som selvstændig institution under Kulturministeriet. Værket havde fået en mere end 17-årig tilblivelsestid; og hertil kommer, at Bloch ligefrem vendte tilbage med et par tillægsbind, det første i 1896 og det andet så sent som i 1905, kun fire år inden han døde. Af disse tillæg indeholdt det første tekster fra det såkaldte Reventlowske Håndskrift, der var dukket op samme år på Pederstrup på Lolland, mens det andet indeholdt tekster hidrørende fra et besøg af Jakob Jakobsen på Suðuroy i 1904, herunder den interessante Sunnbiarbók fra midten af 1800-tallet.

Det er væsentligt at forstå, at *Føroya kvæði* for alle praktiske formål er en trykt gengivelse af Corpus Carminum Færoensium og ikke en selvstændig udgave efter håndskrifterne. Disse har ganske vist været sporadisk konsulteret, men Matras og Djurhuus præsterede ikke den videreudvikling af Blochs arbejde, som det egentlig havde fortjent. De kan desværre også siges at have set bort fra Grundtvigs udtalte forestilling

om, hvad det håndskrevne corpus skulle bruges til. Allerede i 1872 skrev Grundtvig nemlig til Den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, at corpuset skulle danne "det først fornødne forarbejde og grundlag" for en kritisk udgave, og at der "aldrig vil kunne blive tale om at udgive det in extenso." Han fortsatte ved at forklare, hvad han forstår ved en kritisk udgave:

> Det vil ved udgivelsen altid være nødvendigt og rigtigt at forkaste og forbigå meget af det opsamlede materiale, så vel hele textformatjoner som dele af sådanne, fordi de skönnes at være urigtig indløbne fra andre overleveringer eller at være senere udvæxter og nydannelser. Men da nu herved dog altid kan begås misgreb, så bliver det af vigtighed, [. . .] at det umiddelbart overleverede grundlag bliver bevaret. (CCF I, xix-xx; Chesnutt og Larsen, 1993: 184-85)

Synspunkterne her er ganske i overensstemmelse med den receptionsteoretiske holdning, som prægede Grundtvigs folkloristiske arbejde i det hele taget. Almueoverleveringen af idag var kun et ekko af den oprindelige middelalderdigtning; den måtte nødvendigvis indeholde forvanskninger, som det var forskningens opgave at fjerne gennem restitutionsforsøg. Optegnelserne fra levende folketradition havde med andre ord ikke så megen interesse som levende kulturfænomener, de skulle snarere opbevares som empirisk garanti for restitutionsarbejdets redelighed.

Allerede ved anlæggelsen af det håndskrevne Corpus Carminum Færoensium var Grundtvig og Bloch opmærksom på, at en række optegnelser var sekundære. Eksempelvis vidste de godt, at det meste af Napoleon Nolsøes store trebindsantologi var afskrevet efter andre kendte håndskrifter. I sådanne tilfælde nøjedes de med at notere varianter, men i andre tilfælde udskrev de hele tekster "for en sikkerheds skyld," selv om de tydeligt kunne se, at de lå meget tæt op ad andre varianter af samme vise. Fremgangsmåden kan forstås ud fra Grundtvigs berømte opråb under den danske 'folkevisestrid' i hans ungdom: folkemindeforskeren var forpligtet til at tage stilling til "alt hvad der er, og alt som det er" i den foreliggende overlevering, fordi man aldrig kunne vide hvornår en i øvrigt stærkt forvansket tekst kunne opkaste et guldkorn, en oprindelig læsemåde, der var gået tabt alle andre steder end netop her. Men selv Grundtvig i *Danmarks gamle Folkeviser* tog højde for det uøkonomiske i en uforkortet gengivelse af alt variantmateriale; meget nært beslægtede tekster blev grupperet sammen i redaktioner betegnet med store bogstaver, de enkelte tekster inden for en redaktion blev betegnet med små bogstaver, og kun én tekst udgivet som repræsentant for redaktionen, mens resten blev afrapporteret i variantapparatet.

Det samme princip er antydet i Corpus Carminum Færoensium, om hvilket Bloch bemærker, at 142 eller over halvdelen af kvadene fremtræder i mellem 2 og 13 "indbyrdes uafhængige eller dog mere afvigende" redaktioner (eller hvad Bloch selv – lidt forvirrende for den moderne læser – kalder "opskrifter"); af disse forskellige redaktioner var der igen en lang række, faktisk ca. 700, "mere eller mindre varierende afskrifter." Men han skynder sig at tilføje, at det "angivne forhold imellem 'opskrifter' og . . . 'afskrifter' . . . tör kun

gælde som det *foreløbige* resultat af den afskrivningen og kollatjoneringen forudgående textsammenligning" (CCF I, xlvi; Chesnutt og Larsen, 1993: 197, fremhævelse i originalen). Han regnede altså med, at afgrænsningen af redaktioner ville blive gået efter i sømmene inden man skred til udgivelse af corpuset; det er underforstået, at adskillige opskrifter – for nu at blive i hans terminologi – herved ville være blevet degraderet til status af afskrifter.

Føroya kvæði lider altså af den dobbelte skavank, at hverken Grundtvigs eller Blochs forventninger til corpusets videre benyttelse er blevet indfriet. Der er hverken foretaget et kritisk restitutionsforsøg eller en revision af variantmassens fordeling på redaktioner. For en nutidig betragtning er det første måske ikke så problematisk – man har under alle omstændigheder mindre tillid til konjekturalkritikken og mere interesse for de konkret belagte tekstvarianter end tilfældet var for godt 120 år siden. Den anden forsømmelse har medført, at udgaven er blevet unødigt omfattende og dermed vanskelig at overskue, fordi den bringer store mængder af redundant materiale; på et mere principielt plan er den alvorlig, fordi den efterlader det indtryk, at kopiering af skriftlige forlæg spillede en mindre rolle ved overleveringen, end tilfældet faktisk var. Det sidste har jeg kommenteret mere udførligt i mit indlæg ved balladekonferencen i Stockholm for nogle år siden (Chesnutt, 1993).

En anden indvending imod udgaven er den, at den praktiserer emendation på en vilkårlig måde. Dette er skarpest formuleret i en artikel af den engelske skandinavist Michael Barnes i festskriftet til Olav Bø fra 1978 ("Excursus. Concerning the edition Føroya kvæði," Barnes, 1978: 231-32). Barnes påpeger, at udgaven indimellem bringer rettelser, der er identificeret ved en foranstillet stjerne (han kunne også have tilføjet, at den indimellem tilføjer udeladte ord i skarpe klammer), men at der også trykkes rettelser uden angivelse af, at håndskriftets læsemåde er fraveget. Denne kritik kan ikke afvises, men nok nuanceres ved en nærmere betragtning af forholdet mellem originalhåndskrifter, Blochs tekst i Corpus Carminum Færoensium og den trykte udgave. For eksempel: i begyndelsen af *Álvur kongur* (str. 5 i A-redaktionen efter Svabo og str. 6 i B-redaktionen efter Johannes Clemensen) forekommer en tilsyneladende ugrammatisk bøjning af objektet i vendingen *og styra tann bylgjan blá*; denne ejendommelighed, som ifølge venlig oplysning fra Kaj Larsen er en af de danismer, som ikke så sjældent forekommer i folkevisesproget, får lov til at blive stående i udgaven for så vidt angår A-teksten, men rettes for så vidt angår B-teksten til det sproghistorisk set mere korrekte *og styra ta bylgju blá*. Barnes, der kun har haft mulighed for at kollationere de diplomatariske udgaver af Svabo og Clemensens håndskrifter, mener her at have grebet *Føroya kvæði* i en helt elementær form for inkonsekvens; sandheden er, at fejlkilden er Jørgen Bloch, som har læst Clemensens håndskrift, som om der stod *tann bylgju*, hvor han så har fundet det rimeligt at rette pronominet til *ta*. Udgiveren har nok ikke syntes, at der var behov for at fremhæve en så indlysende rettelse som den sidstnævnte, men har altså

begået den forsømmelse at overtage Blochs læsning af substantivformen uden at se efter i Clemensens håndskrift.

Et andet eksempel fra samme kontekst: str. 7 i Clemensens tekst af *Álvur kongur* har akkusativformen af de to pronomina *teg* og *meg* i rimposition i 2. og 4. linie, rettet af Bloch (og af udgaven uden fremhævelse) til dativformerne *tær* og *mær*. Barnes gør gældende, at akkusativ er den rigtige bøjning efter præpositionen *for (fyri)* i 4. linie, men det er lige så – eller snarere endnu mere – berettiget at forlange dativ, hvor pronominet optræder som indirekte objekt i 2. linie. Udgiveren kunne passende have mærket begge de af Bloch rettede rimord med stjerner, eller grebet tilbage til håndskriftets læsemåde og anbragt et udråbstegn bagved den som anomali fremtrædende akkusativ i 2. linie; udråbstegn bruges ellers hyppigt for at henlede opmærksomheden på en korrupt læsemåde, som man ikke har ment at kunne emendere. At der så ikke bruges udråbstegn ved en danisme som den tidligere omtalte kunne fortolkes derhen, at udgaven betragter sådanne former som ægte. Dette er sådan set ikke forkert, men fremgangsmåden bidrager til at forplumre normaliseringsbegrebet.

På dette besværlige område kan der imidlertid lige så godt gøres kort proces: sandheden er nemlig den, at udgaven gennemgående kun synes at identificere emendationer på det niveau, hvor en helt ny glose indsættes i forhold til håndskriftsgrundlaget, idet morfologiske rettelser foretages stiltiende. Men systematikken heri kompromitteres af, at rigtigheden af Blochs læsninger ikke er ordentligt kontrolleret.

Stillet over for denne iagttagelse har Kaj Larsen og jeg under forberelserne til et supplementsbind til *Føroya kvæði* måttet se bort fra muligheden af at udarbejde et kritisk apparat – det som Matras i 1944 stillede i udsigt i en notits på omslaget til 2. binds 3. hæfte, hvor han omtaler "ein spezielle, für die Auffassung des Textes wichtige Schreibweisen umfassender Notenapparat [. . .]." Det ville forudsætte en fuldstændig kollationering med håndskrifterne, som lige så godt kunne nedfældes i en ny udgave, og der er ikke økonomisk baggrund for at iværksætte så stort et projekt. Det giver nok mere mening at arbejde videre, når lejligheden ellers byder sig, med den række af diplomatariske udgaver af enkelthåndskrifter og samlinger, hvis seneste tilvækst består i afslutningsbindet af Rikard Longs udgave af Sandoyarbók fra 1982. Ret beset vil denne politik nok svare til Chr. Matras' egen egentlige udgivelsesfilosofi; det er i hvert fald tankevækkende, at Matras havde udgivet Svabos visehåndskrifter diplomatarisk i slutningen af 1930erne, dvs. inden den store *Føroya kvæði* overhovedet begyndte at udkomme, og at han udgav Schrøters *Sjúrðar kvæði* diplomatarisk sideløbende med, at samme kvad blev udsendt i *Føroya kvæði* i begyndelsen af 1950erne. Gad vidst om Matras mere betragtede *Føroya kvæði* som en national folkeudgave end som en egentlig videnskabelig publikation? I øvrigt byder den moderne reproduktionsteknologi på flere muligheder, f.eks. microfiche, for at gøre de håndskrifter tilgængelige, som ikke åben-

lyst fortjener at blive selvstændigt udgivet.

Hvad vil det så være fornuftigt at medtage i det supplement til de seks tekstbind, som nu omsider er på vej? Først og fremmest et håndskriftskatalog, der supplerer de kryptiske kildehenvisninger i "hovedet" til de enkelte viser og redaktioner. Kaj Larsen og jeg har netop afsluttet udkastet til et sådant katalog; afsnittet vedrørende de håndskrifter, der befinder sig i København, er allerede offentliggjort i præliminær form (Chesnutt og Larsen, 1991; 1993: 123-74). Vi tror på, at vort kodikologiske arbejde kan kaste nyt lys over de traditions- og optegnelseshistoriske sammenhænge, som teksterne indgår i. Håndskriftsbeskrivelserne vil under alle forhold tjene til at klargøre for læseren af udgaven, hvilken kildemæssig værdi de enkelte tekster har. Langt fra alle er jo direkte nedskrifter fra "folkets mund."

Et andet væsentligt bidrag til placeringen af teksterne i deres traditionssammenhæng vil være en nærmere bestemmelse af hjemmelsmænds, optegneres og afskriveres identitet. Derfor regner vi med at udgive et navneregister over alle disse personer, så vidt muligt forsynet med data om deres leveår, føde- og opholdssteder, samt sociale status. Her går vi videre ad den vej, der blev anvist af Patricia Conroy for nogle år siden i en vigtig artikel i *Fróðskaparrit* (Conroy, 1989). Det siger sig selv, at vi hertil vil føje et register over de navne, der forekommer i selve viserne, samt registre over titler, førstelinier og omkvæd. Det vil være nærliggende også at bringe en konkordans mellem færøske og andre nordiske visetyper – et arbejde som nemt kan udføres takket være det store typekatalog over den skandinaviske middelalderballade, som blev sammenstillet af Bengt R. Jonsson i samarbejde med bl.a. færingen Mortan Nolsøe og udkom i 1978 (TSB).

Det lille bind, som vi for tiden arbejder på, vil ikke få noget, der ligner omfanget af registerbindet til *Danmarks gamle Folkeviser*, men det vil forhåbentligt opfylde stort set de samme behov hos viseinteresserede, hvad enten de nu er almindelige læsere eller professionelle filologer og folklorister. Selv betragter vi det som en hyldest til Jørgen Bloch, som blev født for 155 år siden, som interesserede sig aktivt for færøsk sprog og digtning gennem det meste af sit professionelle liv, og uden hvis kolossale arbejdsindsats den færøske viseoverlevering slet ikke var blevet kendt i sin fulde udstrækning. Men det er naturligvis også en hyldest til færøske mænd og kvinder som vor aktuelle jubilar, Jóannes í Króki, og deres hengivenhed over for de gamle sange. Når vi tager ordene i Clemensens selvbiografi i betragtning, kan vi kun være glade for, at denne fromme mand rent faktisk gad skrive så meget "unyttig[t] til Gudsfrygt, da det duer kun unge folk til forlystelse udi dands og som en villighed til det oldnordiske Selskabs underretning" (Chesnutt og Larsen, 1993: 130). Vi kan med glæde konstatere, at betydningen af Johannes Clemensens arbejde efterhånden er blevet erkendt langt ud over "det oldnordiske Selskabs" kreds.

Litteratur

Barnes, Michael. 1978. Grammatical Instability in Faroese Ballads and Written Faroese. *Tradisjon og samfunn:* Festskrift til professor Olav Bø på 60-års dagen 19. mai 1978, Knut Kolsrud *et al.* (ed.). Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget. *Norveg* 21: 209-35.

Chesnutt, Michael. 1993. Aspects of the Faroese Traditional Ballad in the Nineteenth Century. *The Stockholm Ballad Conference 1991*, Bengt R. Jonsson. (ed.). Stockholm: Svenskt visarkiv. *Arv* 48 (1992): 247-59.

Chesnutt, Michael og Kaj Larsen. 1991. De ældste færøske kvadhåndskrifter. Del 1. *UNIFOL. Årsberetning 1990.* København: Reitzel, 23-49.

Chesnutt, Michael. (ed.). 1993. *UNIFOL. Årsberetning 1991-1992. Folklore på Færøerne.* København: Reitzel.

Conroy, Patricia. 1989. 'Sandoyarbók': A Faroese Ballad Collection, its Collector and the Community. *Fróðskaparrit* 34-35 (1986-87): 23-41.

Matras, Chr. og N. Djurhuus. (ed).. 1941-72. *Føroya kvæði*, Bd. 1-6. København: Munksgaard/Akademisk Forlag.

TSB. 1978. *The Types of the Scandinavian Medieval Ballad*, Bengt R. Jonsson *et al.* (ed.). Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget.

Michael Chesnutt
Københavns Universitet
Institut for folkloristik
Njalsgade 80
DK-2300 København S
Danmark